

АНОТАЦІЯ

Казнох І. Сильові особливості сакральної монодії в контексті музично-поетичних формотворчих зв'язків (на матеріалі піснеспівів Цвітної Тріоди кін. XVI – поч. XVIII ст.) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво». – Львівський національний університет імені Івана Франка – Львів, 2022.

У дисертації досліджуються стильові особливості сакральної монодії в контексті комплексного аналізу формотворчих засад півчної середньовічної традиції. На матеріалі піснеспівів циклу Цвітної Тріоди українських нотолінійних Ірмологіонів кін. XVI – поч. XVIII ст. проаналізовано музично-поетичні структурні одиниці форми літургійного репертуару. Простежено пов'язаність гимнографічних жанрів та музично-співних форм візантійського богослужбового обряду та української літургійної практики. Відзначено підпорядкування жанрової системи церковної гимнографії добовому, тижневому та річному літургійним колам в залежності від празничного чи буденного типів богослужінь. Найголовнішими жанрами півчої драматургії є: тропар, стихира, сідальний, кондак, ікос, світильний, канон, акафіст тощо. Виконавська практика відзначається такими основними формами диференціації піснеспівів як псалмодія, алилуйні розспіви та гимнодія. Більшість піснеспівів незмінних частин Вечірні, Утрені, Літургії розспівується гимнічно.

В цьому контексті розглянуто структуру богослужінь циклу Цвітної Тріоди, основний зміст, яких призначений богословському прочитанню біблійних подій головних християнських свят: Цвітної Неділі, Пасхи, Вознесіння Господнього та П'ятидесятниці. В історичному контексті богослужіння циклу Цвітної Тріоди зазнало редагування, структурних змін і

жанрових доповнень. Визначено особливість і відмінність Тріоді серед інших книг богослужбового вжитку. Книга Цвітна Тріодь містить піснеспіви рухомих свят, які залежать від дати празника Пасха. Збірник здебільшого складається з канонів, серед яких переважають неповні канони, а піснеспіви однієї служби розспівуються на різні гласи.

Визначено тяглість сакральної гимнографії з античною поетичною традицією, що проявилось у застосуванні різних музично-риторичних моделей у структурній організації візантійських піснеспівів. Ця характерна особливість збереглася і в практиці української сакральної монодії. Головну увагу приділено риториці, яка володіє широким спектром художніх прийомів, за допомогою, яких досягається виразність богослужбових сенсів. Вже в античності риторика синтезувала із різними видами мистецтва і використовувалася як основа вибудування промов. Цей досвід вповні проявився у створенні християнської гомілетики та гимнографії, базованих передовсім на Святому Письмі. Святі Отці у своїх працях використовували надбання античної поезії та філософії, що збагачувало літургійну лексику, увиразнювало поетику символіко-алегоричними зв'язками, та надавало літургійному віршуванню естетичного наповнення. У гимнографічних текстах одночасно співставляються старо- і новозавітні образи, збагачені порівняннями, епітетами та іншими засобами поетичної виразності. Символіко-алегоричні зв'язки особливо помітно у жанрі канону, створеному на основі біблійних пісень, прочитаних в контексті порівняння і спорідненості з християнським вченням.

Розглянуто риторичні фігури і тропи візантійської гимнографії, закорінені в античній поезії. Тропи виражають зміну природного значення слова, а фігура позначає порядок синтаксичної конструкції слів. Правильно розставлені у гимнографічному тексті фігури і тропи розкривають прихований зміст або ритм думок, що знаходить підсилення у мелодичному супроводі монодійного мелосу.

Обґрунтовано основні принципи формотворення сакральної монодії через музично-виразові засоби: мелодія, базована на опорних ступенях звукоряду; ритмічна організація, періодичність і повторність тематичного матеріалу; кадансування, повторне або дещо видозмінене в залежності від поетичного тексту і місця у творі; музична форма складається з мотивів, фразування, речень та періодів. У залежності від їх зіставлення і способів розвитку мелодії, утворюються двочастинні, тричастинні чи варіантно-строфічні музичні форми.

Розкрито семантичне значення інтонаційно-мелодичних формул, мелозворотів та «кратим» у піснеспівах сакральної монодії, розміщення, яких залежить від змісту твору і функціонального призначення – підкреслення богословського змісту. У цьому випадку композиційні ланки мелодики піснеспівів виявляють співдію з риторичними законами. Цей принцип був добре засвоєний композиторами Барокової доби, що залишили в історії музики виразний спектр мелодичних формул, визначених як «музично-риторичні фігури». Це засвідчує вагомість формотворчого мислення античності, принципи, якого адаптували творці середньовічної монодії як характерної стилістичної ознаки літургійних піснеспівів греко-візантійської, а згодом і української богослужбової практики.

Проведено аналітично-порівняльний аналіз пасхальної стихирі «Воскресіння день» та тропаря «Христос Воскрес» за грецькими і українськими рукописами. Досліджено музично-поетичні паралелі на рівні віршових структур, жанрових особливостей, закономірностей метроритміки, загальних принципів музичної форми, що враховувалися і зберігалися при перекладі з грецької на церковнослов'янську мову. В контексті порівняльного аналізу стихирі і тропаря зроблено висновок щодо буквального перекладу з грецького оригіналу на церковнослов'янську мову слово в слово, із збереженням однакової кількості акцентованих силаб. Встановлено, що в обидвох зразках піснеспівів присутня подібність інтонаційних мотивів, метро-ритмічної організації та музичної форми, проте

розвиток мелодичного руху у творах виявляє певну самостійність окремих фрагментів, базовану на варіантному розвитку сталих мотивів.

У дисертаційній роботі проаналізовано формотворчі особливості вибраного репертуару чотирьох найбільших празників циклу Цвітної Тріоди за нотолінійними Ірмологіонами ранньомодерної доби. Зокрема, розглянуто композиційно-виразову функціональність осмогласся двох стихир празника Цвітної Неділі «Днесь Благодат» та «Прежде шести дней» з Ірмологіону 70 - 80 pp. XVII ст. (ЛНБ НД 374). Дослідження засвідчило підпорядкованість мелодичної організації стихир системі осмогласся, а також поетичній структурі богословського змісту.

Здійснено комплексний аналіз циклічних форм Пасхальної утрени: канону з Ірмологіона 70 - 80 pp. XVII ст. (ЛНБ, НД 374) та стихир з Любачівського ірмологіона 1674 р. (ЛІМ, Рук. 103). Аналіз пасхального канону зосереджено довкола драматургії циклу. Дослідження виявило, що цілісність драматургії циклу Пасхального канону визначає синтез трьох гімнографічних складових: музичної, поетичної та богословської. На прикладі п'яти стихир Пасхи простежено тісну взаємодію музичної і поетичної складових. Виявлено особливості їх композиційної структури, побудованої на вертикальній симетрії в мелодиці 1-ї та 5-ї стихир, натомість, 2, 3 і 4 стихири виявляють горизонтальну, лінійну інверсію.

У піснеспівах празника Вознесіння Господнього: стихири «Нідр Отческих», «Родился еси» та світильного з Любачівського Ірмологіону 1674 р. (ЛІМ, Рук. 103) простежено взаємодію віршованої організації вербального тексту з музичною структурою напіву. Мелодичні поспівки визначають смислові акценти богословського тексту. Аналогічна композиція простежується на прикладі стихир «Прийдіте людіє» та «Царю небесний» празника П'ятидесятниці з Любачівського Ірмологіону 1674 р. (ЛІМ, Рук. 103). Зазначені висновки на прикладі докладного аналізу піснеспівів Цвітної Тріоди переконують у необхідності цілісного сприйняття структурних

елементів сакральної монодії, що визначає формотворчу досконалість монодійного середньовічного стилю.

Ключові слова: сакральна монодія, нотолінійний Ірмологіон, візантійська гимнографія, жанрова система, літургійний спів, Цвітна Тріодь, стиль, форма, риторика, знак, символ, сакральні піснеспіви, поетика.

ANNOTATION

Kaznokh I. Stylistic features of sacred monody in the context of musical and poetic formative connections (based on the songs of the Flower Triodion of the end of the 16th - beginning of the 18th century) – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 02 «Culture and Art» in specialty 025 «Musical Art». - Ivan Franko National University of Lviv - Lviv, 2022.

The dissertation is the first in Ukrainian musicology research devoted to stylistic features of the Ukrainian sacred monody on the example of songs of the cycle of the Flower Triodion from manuscript Irmologions of the end of XVI - the beginning of XVIII centuries. In the disertation worked comprehensive analysis of the formative principles of sacred monody in the context of musical and poetic connections. The highlighted peculiarities of musical and singing forms of hymnography in the liturgical practice of the Ukrainian church of the Byzantine rite on the basis of the most important genres of singing drama: troparions, stykhyrs, kondaks, ikos, exapostillary, canons, akathist, etc. The main forms of performance differentiation of songs in ritual practice are singled out: psalmody, hallelujah chants and hymnodes, among which the latter is most characteristic of the invariable parts of the Vespers, Matins, Liturgy.

The structure of the services of the Flower Triodion cycle is considered in the context of the theology of biblical events of the main holidays: Palm Sunday, Easter, Ascension Day and Pentecost. In the historical context, the cycle of the Flower Triodion was formed over a long period, undergoing editing of structure and genre content. The corresponding repertoire is included in a separate liturgical collection of the Triodion, different from other books of liturgical use in structure and liturgical purpose. The book Flower Triodion constains songs of moving holidayis, vich depend on the date of the Easter. The collection mostly consists of canons, mostly incomplete, and songs of one service, sung in different voices.

The forms of application of musical-rhetorical models in the structural organization of sacred monody songs are outlined. The main attention is paid to rhetoric, which defines a wide range of artistic techniques to achieve the expressiveness of meanings and strengthen the persuasiveness of the texts. In ancient times, rhetoric was combined with various arts. She played a special place in liturgical works with based on the Holy Scriptures, ancient poetry and philosophy and homiletics of the Holy Fathers. Therefore, the language of church hymnography contains symbolic and allegorical connections that metaphorically reveal the aesthetic essence of the image. In hymnographic texts, Old and New Testament images are simultaneously compared, symbolic parallels are drawn, and the metaphorical thinking of the creators is reflected. Symbolic and allegorical connections are especially noticeable in the canon genre, where the Old Testament theme is combined with Christian holidays or figures of saints, martyrs and monks.

Rhetorical figures and trails of Byzantine hymnography, which were formed in ancient poetry and Old Testament texts, are described. The trails reveal different layers of the content of the expression, and the figures indicate the order of syntactic construction of words. Properly arranged in the hymnographic text, they reveal the hidden meaning or rhythm of thoughts. The basic principles of formation of sacred monody thanks to musical and expressive means are substantiated: melody based on the supporting tones of the scale; rhythmic organization, periodicity and repetition of thematic material; cadence, the same or slightly modified, depending on the poetic text and place in the song; musical form, consisting of a sequence of motives/songs, phrases, sentences and stanzas. According to the development of melody, two-part, three-part, cyclic or variant-strophic musical forms are formed.

The semantic significance of intonation-melodic formulas, melodic inversions or multiples in the songs of the sacred monody, which were closely connected with the content of the work and highlighted the most important semantic accents of the theological text, is revealed. Such melodically complex melodies were used in colophon singing, which implied the dominance of music over the text.

Compositional structures of melodic inversions are often determined by rhetorical laws that reflect a certain meaning or concept. Composers of the Baroque period used a similar approach to the functionality of melodic formulas as «musical-rhetorical figures».

The study analyzes the repertoire of the Flower Triodion cycle based on annotated irmologions from the Catalog of Yuri Yasinovsky, which illustrate the process of formation and development of hymnographic genres, according to the canonical charter of Byzantine worship. The dynamics of fixation and the number of the most used hymnographic genres of the Flower Triodine cycle in the irmoloy repertoire, which occupied an important place in church practice, are determined. The variety of half-colors of the Flower Triodion is described: Bulgarian, Greek, Russian, Mintja, Kyiv, Simple, etc., which existed in the irmoloy repertoire of the early modern period. The Greek nevma repertoire of stihirs its melodies of the man holidays of the Flower Triodion from the Dohastarium of Petros Peloponnese traced. In the historical context, the evolution of Byzantine semiography and the formation of ' signs' nevma are highlighted. Based on the comparison of genres from the Ukrainian Irmoloy collections and Doxastaria, the coincidence of the genres of the Flower Triodion in the morning and evening services was revealed. On this basis, the origins of Ukrainian ritual practice from the Byzantine church tradition is attested. A comparative analysis of the Easter stykhyry «Resurrection Day» and the troparion «Christ is Risen» based on Greek and Ukrainian manuscripts. Musical-poetic parallels based on the verse structure of the text, similarity of metrorhythmics, general principles of musical form, which were taken into account and preserved when translating from Greek into Church Slavonic, were studied. In the context of a comparative analysis of stykhyrs and troparions, it was concluded that the following translations from Greek originals in the Church Slavonic language would be the word with the maximum preservation of the same number of originals. It is established that in both samples of songs there is a similarity of intonation motives, metro-rhythmic organization and musical form,

but the development of melodic movement is somewhat different, which indicates the evolution of melody in Ukrainian sacred songs.

The dissertation analyzes the formative features of the selected repertoire of the four largest holidays of the Flower Triodine cycle according to the note-linear Irmologions of the XVII century. In particular, the compositional and expressive functionality of the osmoglas is considered on the example of two stykhyrs of the holiday of Palm Sunday «Blissful day», «Six Days Before» from Irmologion 70 - 80 years of the XVII century (LNB ND 374). The melodic subordination to the osmoglas system and the connection of the melody with the theological content were revealed. A comprehensive analysis of the cyclical forms of Easter matins: the canon according to Irmologion 70 - 80 years of the XVII century (LNB, ND 374), as well as a cycle of 5 stykhyrs from the Lyubachiv Irmologion of 1674 (LIM, Ruk. 103). An analysis of the Easter canon revealed that the integrity of his drama is achieved through the synthesis of three components: musical, poetic and theological. On the example of the stykhyrs of Easter the regularity of musical and poetic components in close interaction is traced. The compositional structure of the five Easter stykhyrs is revealed: the internal structure of the first and fifth stykhyrs are based on the vertical symmetry of the form in the melody, while the second, third and fourth show horizontal, ie linear inversion.

In the songs of the Feast of the Ascension of the Lord, in particular the stykhyr «The womb of the Lord», «Born You» and the exapostillary from the Lubachiv Irmologion of 1674 (LIM, Ruk. 103) it was found that the poetic organization of the verbal text coincides with the musical structure of the melody. Melodic melodies support the semantic load of the text. Compositional and melodic-poetic analysis of the stykhyr «Come, people» and «The Lord of the heavens» of the feast of Pentecost from the Lubachiv Irmologion of 1674 was also carried out (LIM, Ruk. 103). It was found that in sticheras the compositional structure of works depends on the text.

The practical significance of the obtained results of the dissertation is used in the curricula of secondary and higher educational institutions, in particular in the

study of the history of Ukrainian music, musical palaeography, linguistics, liturgy, theology and the Church. The main provisions and results of the dissertation can also be used in the development of textbooks on the history of Ukrainian music and medieval studies; in educational and methodical practice, in lecture courses of liturgical singing. In the process of church and music practice, regents, deacons and choristers will be able to better master the features of the sacred monody and correctly interpret the genres of worship of the cycle of the Flower Triodine.

Keywords: sacred monody, nonlinear Irmologion, Byzantine hymnography, genre system, liturgical singing, Flower Triodion, style, form, rhetoric, sign, symbol, sacred songs, poetics.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані наукові результати дисертації:

1. **Казнох І. Б.** Цикл п'яти пасхальних стихир в українській сакральній монодії за Любачівським ірмологіоном 1674 р. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка*. 2016. № 17. С. 113 – 121. Електронна версія: https://kultart.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/Visnyk_17.pdf
2. **Казнох І. Б.** Поетико-композиційні особливості стихири «Царю небесний» болгарського напіву. *Науковий збірник Рівненського державного університету*. 2017. № 24. С. 144 – 149. Електронна версія: http://www.rshu.edu.ua/images/nauka/ukr_kult_min_such_rozv_nm_vip24.pdf
3. **Казнох І. Б.** Стихири празника П'ятидесятниці у музично-поетичному вимірі. *Музикознавчі студії: наукові збірки Львівської національної академії імені Миколи Лисенка*. 2018. № 42 – 43, С. 26 – 37. Електронна версія: <https://muzuniversum.com/index.php/journal/article/view/7/3>
4. **Казнох І. Б.** Музично-віршова організація празника Вознесіння Господнього. *Мистецтвознавчі записки: збірник наукових праць Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 35, С. 323 – 329. Електронна версія: <http://journals.uran.ua/mz/article/view/181654>
5. **Казнох І. Б.** Музично-структурні елементи у стихирах Цвітної Неділі. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка*. 2018. Вип. 19. С. 72 – 79. Електронна версія: https://kultart.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2020/04/Visnyk_19_lystopad_2019.pdf

Статті в наукових виданнях, які додатково відображають наукові результати дисертації:

6. **Kaznokh I. B.** Melodic-rhythmic composition of the stichera «Resurrection day» and tropar «Christ Risen» in the Greek and Ukrainian version.

European Journal of Arts. 2020. № 3. С. 77 – 81. Електронна версія:
<http://ppublishing.org/ru/journals/404/issue/64913/articles/5422/>

7. **Казнох І. Б.** Драматургічні принципи циклічної композиції Пасхального канону. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2020. Том 3, № 1. С. 18 – 26. Електронна версія:
<http://musical-art.knukim.edu.ua/article/view/204335/205067>
8. **Казнох І. Б.** Музично-риторичні фігури в українській сакральній монодії. *Львівсько-ряшівські наукові зошити – Lwowsko- rzeszowskie zeszyty naukowe*. Red.: Т. Дубровний, R. Malikowski. Wyd. UR. Rzeszow 2020, nr 6.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. **Казнох І. Б.** Цикл п'яти пасхальних стихир української сакральної монодії. *Тези Міжнародної наукової конференції «Музикознавчий Універсум молодих»*, 1-2 березня 2017 року. Львів: Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка. С. 62 – 63;
10. **Казнох І. Б.** Пасхальний репертуар у нотолінійних Ірмологіонах ранньомодерної доби. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції Хорове мистецтво України та його подвижники*, 19-20 жовтня 2017 року. Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет. С. 214 – 222;
11. **Казнох І. Б.** Жанрова ієрархія празника П'ятидесятниці у музично-поетичному вимірі (на матеріалі Любачівського Ірмологіона 1674 року). *Тези Міжнародного наукового форуму Музикознавчий універсум молодих*, 27 лютого – 2 березня 2018. Львів: Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка. С. 51 – 52;
12. **Казнох І. Б.** Музично-текстологічні особливості стихир Царю небесний в українській сакральній монодії. *Тези XX Міжнародно-науково-практичної конференції для студентів і молодих науковців Культура діалогу та діалог культур: релігійні чинники в умовах пошуку*

порозуміння, 27-28 квітня 2018. Львів: Український католицький університет: Інститут релігії та суспільства. С. 32–33.

- 13. Казнох І. Б.** Музично-риторичні прийоми у піснеспівах празника Вознесіння Господнього. *Тези XIX Міжнародної науково-практичної конференції Молоді музикознавці у рамках міжнародного науково-творчого проекту «Музична культура сучасності: від наукового осмислення до виконавської інтерпретації та імпровізації», 9-11 січня 2019. Київ: Київський інститут музики імені Рейнгольда Глієра. С. 80 – 81.*
- 14. Казнох І. Б.** Музично-поетична драматургія Пасхального канону. *Тези Міжнародного наукового форуму Музикознавчий універсум молодих, 28 лютого - 1 березня 2019 року. Львів: Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка. С. 27 – 28.*
- 15. Казнох І. Б.** Особливість музичної структури стихир Цвітної Неділі. *Тези Міжнародного наукового форуму Музикознавчий універсум молодих, 5-6 березня 2020 року. Львів: Львівська національна музична академія імені Миколи Лисенка. С. 42 – 44.*